

POPÉLY ÁRPÁD

FÉL ÉVSZÁZAD KISEBBSÉGBEN

Fejezetek a szlovákiai magyarság
1945 utáni történetéből

Fórum Kisebbségkutató Intézet

A szlovákiai nemzetiségek település- szerkezetének változásai az 1970. és az 1980. évi népszámlálás adatai alapján

LÁSZLÓ GYURGYÍK

Changes in the Municipal Structure of National Minorities in Slovakia,
according to the 1970 and 1980 Censuses

31(437.6)

316.022.2(437.6)

316.022.4(437.6)

314.145(437.6)

Keywords: census, national minority, settlement, ethnic configuration, diaspora.

Bevezetés

A 2. világháború után megtartott csehszlovák népszámlálások közül az 1970-es és 1980-as népszámlálás községsoros nemzetiségi adatai különleges jelentőséggel bírnak. A pártállami időszakban megtartott censzusok nemzetiségi adatai csak országos, kerületi, illetve járási szintű bontásban lettek közzétéve a Csehszlovák Statisztikai Hivatal egyes, többnyire belső kiadványaiban. A korábbi, az 1950. és az 1961. évi népszámlálási kiadványok még titkosítottak voltak.

Az 1950. évi népszámlálás nemzetiségi adatai nem tekinthetők hitelesnek.¹ A 2. világháború utáni időszakban országos, kerületi és járási szinten az 1961. évi adatok jelentik az első reális támpontot az egyes nemzetiségek számára és területi megoszlásukra vonatkozóan. Azonban az 1961. évi népszámlálás községsoros bontású nemzetiségi adatai a statisztikai hivatal alapján, illetve levéltári forrásokból napjainkig nem kerültek elő, nem ismeretesek.

Az 1970-es és 1980-as népszámlálások községsoros adatai az ezredfordulót követően váltak hozzáférhetővé a Szlovák Statisztikai Hivatal levéltárában. Az adatok két belső kiadványból lettek feldolgozva.²

A községsoros adatokat tartalmazó publikációk 7 szlovákiai nemzetiség adatait tüntetik fel: cseh, szlovák, ukrán (ruszin), orosz, lengyel, magyar, német, melyeket az egyéb és ismeretlen kategóriák egészítenek ki. Az 1970. és az 1980. évi népszámlálások nemzetiségi kategóriái csupán annyiban különböznek, hogy az 1970. évi ukrán (ruszin) helyett 1980-ban csak az ukrán kategória szerepel.

1 A kitelepítések, reszlovakizáció, lakosságcsere után rövid idővel megtartott népszámlálások a magyar nemzetiségűek számát számításaink szerint a várhatónál 113 ezer fővel alacsonyabbnak mutatták ki. Lásd Gyurgyík 2011.

2 Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov k 1.12.1970 za obce a ich časti (é.n.), továbbá: Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov k 1.11.1980 (é.n.)

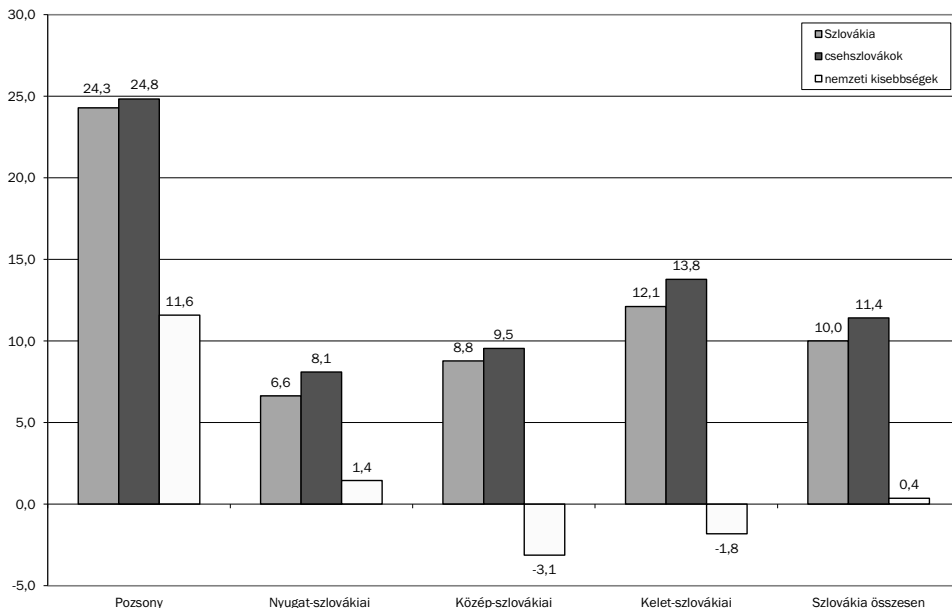
1. A népességszám változásai

Szlovákia népessége az 1970. és az 1980. évi népszámlálások közti időszakban 10,0%-kal 453878 fővel (4 537 290-ről 4 991 168-re) emelkedett. Ebből a „többségi nemzetek”, a csehek és szlovákok aránya 11,4%-kal, 447899 fővel, a többi nemzetiség 0,36%-kal, 2180 fővel növekedett. (A magyarokon [7484 fős 1,4%-os gyarapodás] és a lengyeleken [995 fős, 94,1%-os növekedés] kívül valamennyi nemzeti kisebbséghez tartozó szám apadt.

1.1. Kerületek

A lakosság számának növekedése regionálisan jelentős mértékben különbözött. Pozsony fővárosban³ volt a népességnövekedés a legmagasabb. 24,3%-kal emelkedett a városban élők aránya, ez főleg a bevándorlásnak, és csak kisebb mértékben a természetes szaporodásnak köszönhető. A lakosság száma - eltekintve Pozsonytól - nyugatról kelet felé emelkedett: A Nyugat-szlovákiai kerületben és a Közép-szlovákiai kerületekben a növekedés az országos érték alatt volt: 6,6%, ill. 8,8%, a Kelet-szlovákiai kerületben viszont meghaladta a 12,1%-ot. Az összlakosság növekedését valamennyi kerületben meghaladta a „többségi nemzetek”, a csehek és szlovákok számának növekedése: a Pozsonyban 24,8%-kal, a Nyugat-szlovákiai kerületben 8,1%-kal, a Közép-szlovákiai kerületben 9,5%-kal, a Kelet-szlovákiai kerületben 13,8%-kal gyarapodott a lélekszámuk. A nemzeti kisebbségek száma sokkal kedvezőtlenebbül alakult: Pozsonyban és a Nyugat-szlovákiai kerületben 11,6%-kal, illetve 1,4%-kal növekedett, a Közép és Kelet-szlovákiai kerületekben 3,1%-kal, illetve 1,8%-kal csökkent.

1. ábra. A szlovákiai nemzetiségek számának változása kerületek szerint 1970, 1980, %

Még árnyaltabb képet kapunk, ha járások szerint vizsgáljuk meg az eltéréseket.. Szlovákia csaknem valamennyi járásában növekedett a lakosok száma. Kivételt a Kassa-vidéki járás képez. A járás néhány települését az 1970-es években Kassa városhoz csatolták. Erre vezethető vissza a járás népességének csökkenése.⁴

1.2. A települések nagyságcsoportjai

Szlovákiában 1970-ben 3091 községi jogállással rendelkező helység volt, számuk 1980-ra 2725-re csökkent. A szocialista érában felső, központi utasításra került sor a településszerkezet átalakítására, ennek egyik vetületét a települések mesterséges összeolvasztása, összevonása jelentette. Másik jellegzetessége a településszerkezeti változásoknak a lakosság egy jelentős részének elvándorlása a falvakból a városokba, központi településekre. Ennek következtében jelentősen emelkedett a városokban élők aránya.⁵ Az 5000 fő feletti települések száma a két census között 100-ról 118-ra emelkedett, a városias jellegű településeken élő népesség száma 1 677 700-ról 2 503 199-re, 49,2%-kal növekedett. Az 5000 főnél kisebb településeken élőké 2 859 590-ről 2 487 969-re, arányában 13%-kal csökkent. A törpefalvak (199-nél kisebb létszámú települések) száma 36-tal növekedett, s az itt élők száma is gyarapodott (3496 fővel). Számuk növekedését főleg a 10 évvel korábban még a 199 főnél nagyobb létszámú községek lakosságának népességcsökkenése okozta. A 200 és 499 fős, illetve az 500–999 fő közötti települések száma 136-tal, illetve 172-vel csökkent. Csökkenésük főleg a községösszevonások következménye. Az 1000 és 1999, illetve 2000–4999 fő közötti létszámú települések száma szintén apadt 76-tal, illetve 36-tal. Egy részük a községösszevonások „áldozata”, egy részük viszont ennek nyertese lett, ennek következtében kerültek egy nagyobb népességű településkategóriába. Az 5000–9999 fős települések száma is 2-vel apadt, és ezeken a településeken élők száma is csökkent. Ebben az esetben is néhány település nagyobb népességű településkategóriába lépett. A nagyobb lélekszámú városok valamennyi csoportjában növekedett a települések száma, kivéve a 100 000 fő felettit.

A 10 ezer főnél nagyobb lélekszámú városokban 1980-ban 842 999 fővel éltek többen, mint 10 évvel korábban. Megfigyelhetjük, hogy a 70-es évek urbanizációs folyamatainak elsősorban a 10 ezer és 100 ezer lakosú városok voltak a legnagyobb nyertesei. A 20 és 100 ezer lakosú városok népessége csaknem megduplázódott (93,2%-kal emelkedett). De a 10–20 ezer fős városok népessége is 71,7%-kal nőtt. A két 100 ezer fő feletti nagyváros népessége 29,4% emelkedett.

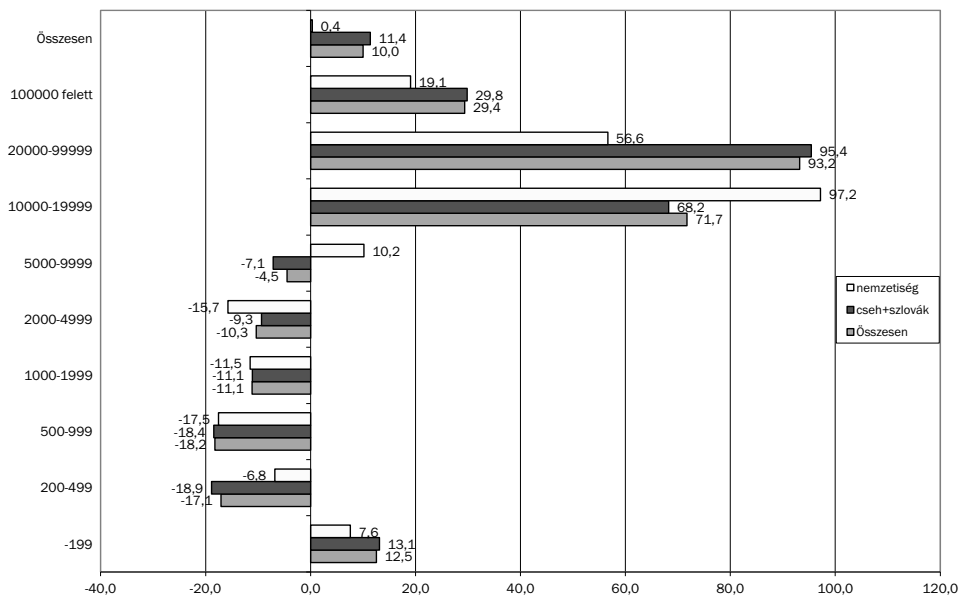
←

3 1980-ban Pozsony kerületi státusszal rendelkezett

4 Lásd: Statistický lexikon obcí, ČSSR 1982 Díl 2 SEVT Praha 1984 1705. p.

5 Dolgozatunkban az 5000 főnél nagyobb lélekszámú helységeket tekintjük városoknak. A városi jogállással rendelkező, illetve az 5000 főnél nagyobb lélekszámú településeken élők aránya alig különbözik.

2. ábra. Szlovákia lakosságának változása a települések nagyságcsoportjai szerint 1970, 1980, %.

A többségi nemzetiségek (csehek és szlovákok) számának növekedése az országos trendeket követi. Kissé magasabb a két legnagyobb lélekszámú városban a növekedésük az országosnál, s némileg magasabb a fogyatkozásuk a 200–499, illetve az 500–999 lakosú falvakban.

A nemzeti kisebbségeknél az országoshoz hasonló a falusi népesség számának csökkenése, a városi népesség növekedése viszont inkább a kis és közepes városokban intenzív. Míg országosan az 5–10 ezer fős városok népessége csökkent (4,5%), a nemzeti kisebbségekhez tartozók száma viszont emelkedett (10,2%). Hasonlóan a 10–20 ezer fős városokban a nemzetiségek száma 97,2%-kal emelkedett, ez meghaladta az összlakosság növekedésének mértékét 71,7%. A 20 ezer főnél nagyobb lélekszámú városokban a nemzeti kisebbségekhez tartozók növekménye már szerényebb az országosnál.

2. Etnikai térszerkezet

A fentiekben a szlovákiai nemzetiségeket két csoportba soroltuk: megkülönböztettük a többségi és a kisebbségi nemzetiségeket. Az elsőt a csehek és szlovákok, a másodikat pedig a többi nemzetiség (magyar, ukrán [ruszin], orosz, német, lengyel, ill. egyéb nemzetiségek) összesített adatai teszik ki. Vizsgáljuk meg, hogy milyen is a nemzetiségek két csoportjának etnikai térszerkezete.

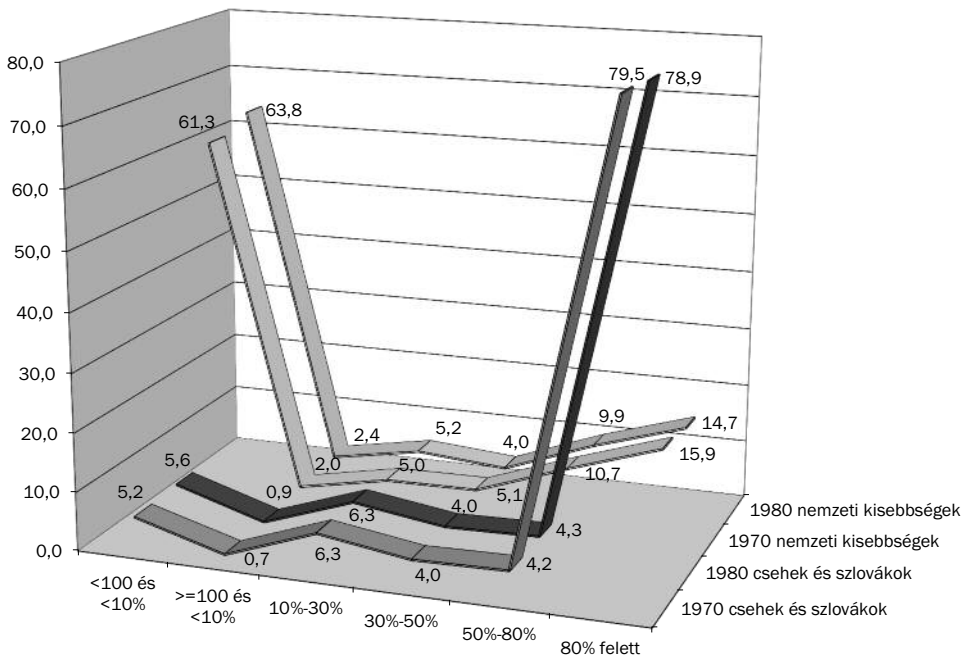
Először azt nézzük meg, hogy hány településen élnek a csehek és szlovákok, illetve a többi nemzeti kisebbséghez tartozók. 1970-ben a 3091 településből 3087-ben élt

legalább 1 szlovák nemzetiségű lakos. A hiányzó 4 településből 1-nek nem volt 1 állandó lakosa sem.⁶ A többi 3 település magyar többségű település volt, ahol nem volt szlovák lakos. Nézzük most a kisebbségek etnikai térszerkezetét: a 3091 településből 1890-ben élt legalább 1 valamelyik nemzeti kisebbséghez tartozó személy, azaz 1204 községben csak szlovákok és csehek éltek. 1980-ban a 2725 településből 1 községnek nem volt 1 lakosa sem, és egy községben, Jénén (Janice, Rimaszombati járás) nem éltek szlovákok. Viszont 859 olyan település volt Szlovákiában, ahol nem élt egy nemzeti kisebbséghez tartozó személy sem. Azaz 1866 településen élt legalább egy személy, aki valamelyik nemzeti kisebbséghez tartozónak vallotta magát.

2.1. Többségi és kisebbségi nemzetiségek

A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy milyen arányban élnek a többségi, ill. a kisebbségi nemzetiségek Szlovákia településein. Az etnikai térszerkezetet egy 6 kategóriát tartalmazó szempontrendszer alapján vizsgáljuk meg.⁷

3. ábra. A csehek és szlovákok továbbá a nemzeti kisebbségek által lakott községek aránya a nemzetiségek száma, aránya szerint a településeken 1970, 1980, %

6 Valaškovce községi jogállással rendelkező katonai terület állandó lakos nélkül.

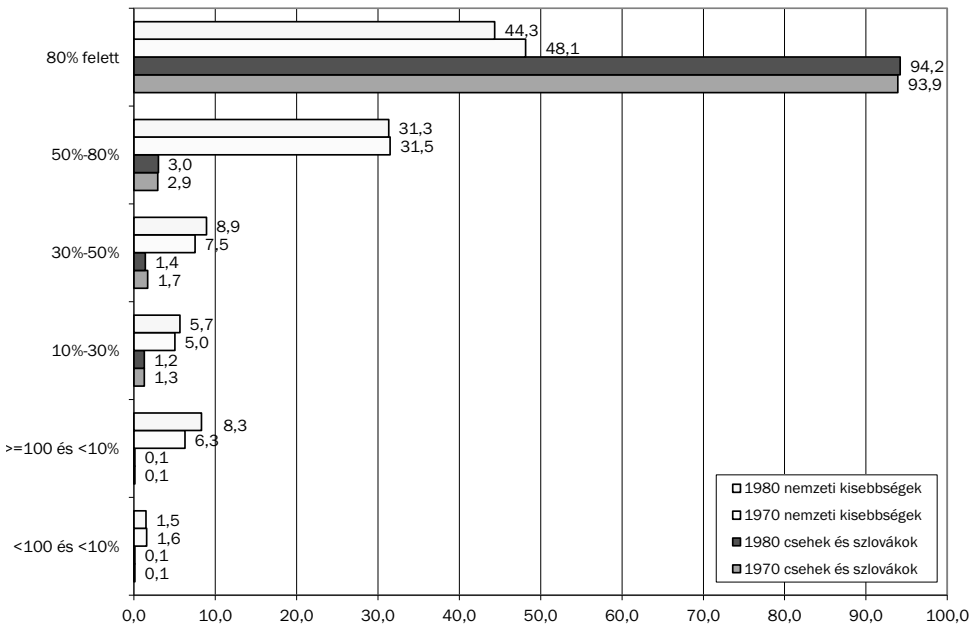
7 Szórványjellegű településeknek azokat a helységeket tekintjük, ahol az egyes nemzetiségek aránya kisebb, mint 10%. Ezen belül megkülönböztetjük azokat a helységeket, ahol 100 főnél kisebb, illetve nagyobb a lélekszámuk. Az egyes nemzetiségek kisebbségi és többségi településeinek 2-2 típusát különböztetjük meg: az előzőben az arányuk 10%-30%, ill. 30%-50%, az utóbbiban 50%-80%, ill. 80%-nál magasabb.

A csehek és szlovákok döntő mértékben olyan településeken élnek, ahol domináns többséget alkotnak (arányuk magasabb 80%-nál). Ezzel szemben a nemzeti kisebbségek által lakott települések többsége szórványtelepülés. Azaz a nemzetiségek által lakott települések döntő többségén arányuk 10%-nál alacsonyabb. 1970-ben az 1890 kisebbségek által lakott településből 1195 településen arányuk nem érte el a 10%-ot. 1980-ban az 1866 településből 1236-ban volt kisebb a nemzetiségek aránya 10%-nál. A nemzeti kisebbségek lakta, a településeken többséget alkotó települések száma az évtized során csökkent: 504-ről 459-re. Mivel a vizsgált időszakban Szlovákia helységeinek a száma is jelentősen csökkent, százalékos megoszlásuk jobban jellemzi a változásokat: A nemzeti kisebbségek lakta települések közül a szórványjellegű községek aránya a 63,3%-ról 66,2%-ra emelkedett, A kisebbségek által többségben lévő települések aránya 26,6%-ról 24,6% apadt.

A községek etnikai jellegének változásánál a nemzetiségek létét jelentősebb mértékben befolyásolja a nemzetiségi lakosság megoszlásának változása a települések etnikai aránya szerint. Ebből a szempontból merőben más jellegzetességeket figyelhetünk meg: 1970-ben a nemzetiségek 7,9%-a élt szórvány-, illetve szórványjellegű településeken, 1980-ban arányuk 9,8%-ra gyarapodott. Ezzel szemben a kisebbségek által többséget alkotó településeken élt 1970-ben 79,6%-uk, 1980-ra arányuk 75,6%-ra csökkent.

Azaz nem elhanyagolható mértékű szórványosodási folyamat zajlott az évtized folyamán.

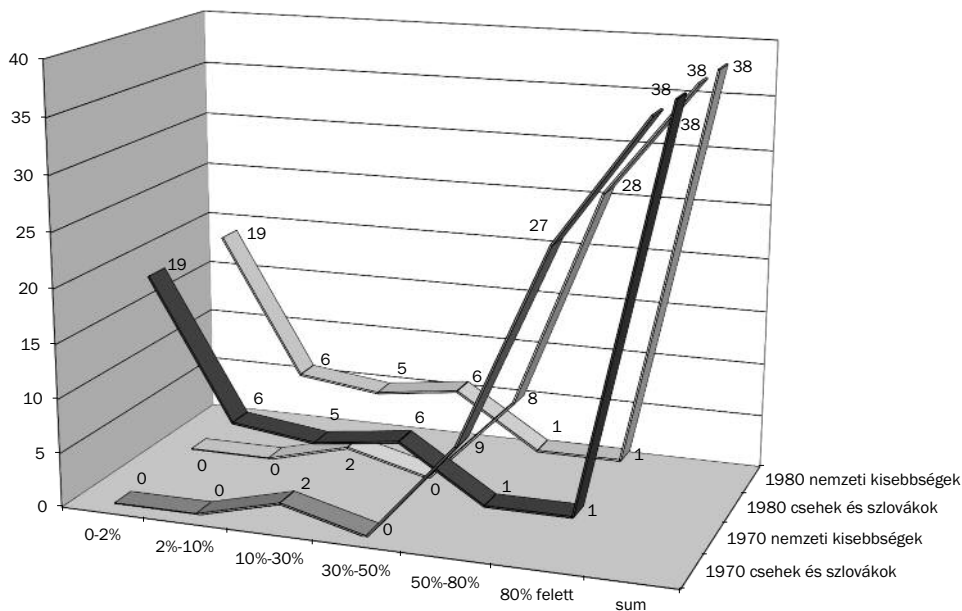
4. ábra. A csehszlovák lakosság és a nemzeti kisebbségek megoszlása a nemzetiségek száma, aránya szerint a községekben, 1970-1980

A nemzeti kisebbségekhez tartozók aránya azokon a településeken emelkedett, ahol szórványban, (7,9%-ról 9,8%-ra), illetve kisebbségben (12,5%-ról 14,6%-ra) vannak. Arányuk a kisebbségek enyhe többségű településein alig csökkent (31,5%-ról 31,3%-ra), az erős többségű településeken nagymértékben apadt (48,1%-ról 44,3%-ra). A csehszlovák lakosság aránya az általuk kisebbségben lakott településeken csökkent (3,0%-ról 2,6%-ra), a szórványban nem változott (0,1%). Kis mértékben nőtt az enyhe többségi településeken (2,9%-ról 3,0%-ra), illetve az erős többségű településeken élők aránya (93,9%-ról 94,2%-ra).

Az etnikai térszerkezet változásait tekintsük át járások szerint is, azaz milyen az egyes járások megoszlása etnikai szempontból. A járások etnikai térszerkezetének vizsgálatánál az előbbtől kis mértékben eltérő kategorizációt alkalmazunk.⁸

5. ábra. A csehek és szlovákok, illetve a nemzeti kisebbségek megoszlása a nemzetiiségek aránya szerint a járásokban 1970, 1980

1970-ben a 38 szlovákiai járásból 36 szlovák többségű volt, csak 2 járásban nem voltak többségben a csehek és szlovákok. A 36 járásból 27-ben minősített többséget alkottak. 1980-ra a helyzet alig változott, mindössze 1-gyel nőtt a minősített többséggel bíró szlovák (és cseh) többségű járások száma. A nemzeti kisebbségek kimutatott aránya Szlovákia járásaiban nem változott. A legtöbb járásban (19) a nemzetiségek

⁸ A szórványjellegű járások két csoportját különböztetjük meg: a kisebbségek aránya a járason belül alacsonyabb mint 2%, illetve 2%-10% között mozog.

szórványban voltak (arányuk kevesebb volt mint 2%). 6 járásban mozgott az arányuk 2 és 10% között, enyhe kisebbségben 5, erős kisebbségben 6 járásban voltak. Két járásban voltak többségben, ebből alkottak 1-ben minősített többséget.

3. Szlovákia nemzetiségei

3.1. Kerületek

Mint említettük, az 1970. és az 1980. évi községsoros népszámlálási adatok 7 nemzetiség adatait mutatták ki, melyeket az egyéb és az ismeretlenek kategóriája egészített ki. A 7 nemzetiség számban és területi eloszlásban is igencsak különbözött. Először nézzük meg az egyes nemzetiségek számának alakulását országosan és kerületek szerinti megoszlásban. Az F1. táblázat adataiból látható, hogy 1970-ben az össznépeség 85,5%-át a szlovákok tették ki, arányuk 1980-ra 86,5%-ra növekedett (F2. táblázat). Ezzel párhuzamosan a magyarok aránya a jelzett időszakban 12,2%-ról 11,2%-ra apadt. A többi nemzetiség közül még a csehek aránya emelkedett 1,0-ről 1,1%-ra, a többi nemzetiség aránya csökkent vagy stagnált. Az ukránok aránya 0,9%-ról 0,7%-ra apadt, a többi nemzetiség aránya nem haladta meg az 0,1%-ot. Jelentős eltérések mutatkoznak az egyes nemzetiségek területi elhelyezkedésében: A szlovákok aránya legmagasabb a Közép-szlovákiai kerületben, arányuk 92,3%-ról 92,9%-ra gyarapodott. A magyarok aránya a Nyugat-szlovákiai kerületben volt a legmagasabb, 22,7%-ról 21,5%-ra csappant. Az ukránok-ruszinok legnagyobb számban a Kelet-szlovákiai kerületben éltek, de az arányuk 3,0-ről 2,5%-ra apadt. A csehek legnagyobb arányban Pozsonyban éltek. Arányuk 3,6%-ról 3,2%-ra esett vissza. A többi nemzetiség aránya igen alacsony, egyikük sem haladja meg az egyes kerületekben a 0,1–0,2%-ot (Lásd F1. F2. táblázat).

3.2. Járások

A következőkben a szlovákiai nemzetiségek járások szerinti megoszlásának alakulásával foglalkozunk. Ennek azonban megvannak a korlátai. Csak azokat a nemzetiségeket vizsgáljuk, amelyek jelentősebb arányban élnek legalább 1 járás területén. 3 nemzetiség aránya egy járáson belül sem éri el a 2%-ot, (lengyelek, németek, oroszok) ezért ezekkel a nemzetiségekkel járások szerinti megoszlásuk szempontjából nem foglalkozunk. A többi 4 nemzetiség megoszlása viszont igencsak különbözik. A nemzetiségek járásokon belüli arányuk szerinti kategóriák közötti elmozdulásra a szlovákokon és cseheken kívül a 10 év folyamán nem került sor. A szlovákok 38 szlovákiai járásból 36-ban voltak többségben. Ebből 1970-ben minősített többségük volt 27, 1980-ban 28 járásban. Csak két járásban voltak enyhe kisebbségben (a Dunaszerdahelyi és a Komáromi járásban). A magyar nemzetiségű lakosság aránycsoportok szerinti összetétele 1970 és 1980 között nem változott: 27 járásban a magyarok aránya kevesebb volt, mint 10%, 10 járásban 10% és 50% között mozgott az arányuk, két járásban tették ki a lakosság többségét, ebből egyben voltak minősített többségben. Az ukránok és ruszinok két járásban voltak enyhe kisebbségben, további két járásban az arányuk 2% és 10% között mozgott, 34 járásban nem érte el arányuk a 2%-ot. A csehek aránya 1970-ben 2, 1980-ban 3 járásban volt kis mértékben magasabb 2%-nál. A többi 36, ill. 35 járásban 2%-nál alacsonyabb volt az arányuk.

1. táblázat. Szlovákia járásainak megoszlása a járáscsoportokban élő nemzetiségek aránya szerint 1970, 1980

Nemzetiségek aránya	Csehek		Szlovákok		Magyarok		Ukránok-ruszinok	
	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980
0-2%	36	35	0	0	23	23	34	34
2%-10%	2	3	0	0	4	4	2	2
10%-30%	0	0	2	2	3	3	2	2
30%-50%	0	0	0	0	6	6	0	0
50%-80%	0	0	9	8	1	1	0	0
80% felett	0	0	27	28	1	1	0	0
Összesen	38	38	38	38	38	38	38	38

A továbbiakban megvizsgáljuk, hogy milyen a nemzetiségek megoszlása a járásokon belüli arányuk szerint.

2. táblázat. A szlovákiai nemzetiségek megoszlása a járáscsoportokban élő nemzetiségek aránya szerint a 1970, 1980

Nemzetiségek aránya	Csehek		Szlovákok		Magyarok		Ukránok-ruszinok	
	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980
0-2%	68,9	65,0	0,0	0,0	0,8	0,8	12,9	17,9
2%-10%	31,1	35,0	0,0	0,0	8,9	9,2	18,9	18,3
10%-30%	0,0	0,0	1,0	1,0	10,8	10,6	68,2	63,8
30%-50%	0,0	0,0	0,0	0,0	50,3	48,9	0,0	0,0
50%-80%	0,0	0,0	15,0	12,3	14,0	14,2	0,0	0,0
80% felett	0,0	0,0	84,0	86,7	15,2	16,3	0,0	0,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az adatokból láthatjuk, hogy a vizsgálatba bevont nemzetiségeknek igencsak eltérő a megoszlásuk a járások etnikai jellege szerint. A szlovákok döntő többsége, (99%) szlovák többségű járásokban élt. A minősített többségű járásokban arányuk 84,0%-ról 86,7%-ra emelkedett, s az enyhe többségű járásokban csökkent 15,0%-ról 12,3%-ra. Erős kisebbségű járásokban 1,0%-uk élt. A legtöbb magyar erős magyar kisebbségű járásokban élt, arányuk a vizsgált időszakban kissé apadt (50,3%-ról 48,9%-ra). A 2 magyar többségű járásban arányuk némileg emelkedett (29,2%-ról 30,5%-ra). Ez főleg a Dunaszerdahelyi járás magyar lakosságszáma gyarapodásának köszönhető. Kis mértékben nőtt a magyarság szempontjából szóránnyjárásoknak minősülő járásokban élő magyarok aránya is (9,7%-ról 10,0%-ra). Az ukránok mintegy 2/3-a élt enyhe kisebbségű járásokban. Arányuk ezekben járásokban nem elhanyagolható mértékben csökkent (68,2%-ról 63,8%-ra). A szóránnyjellegű járásokban élő ukránok aránya növekedett (31,8%-ról 36,2%-ra). A cseh nemzetiségűek szóránnyjellegű járásokban éltek. Ebből 1/3-uk (31,1%, ill. 35,0%) élt olyan járásokban, ahol arányuk 2,0% és 10,0% között mozgott.

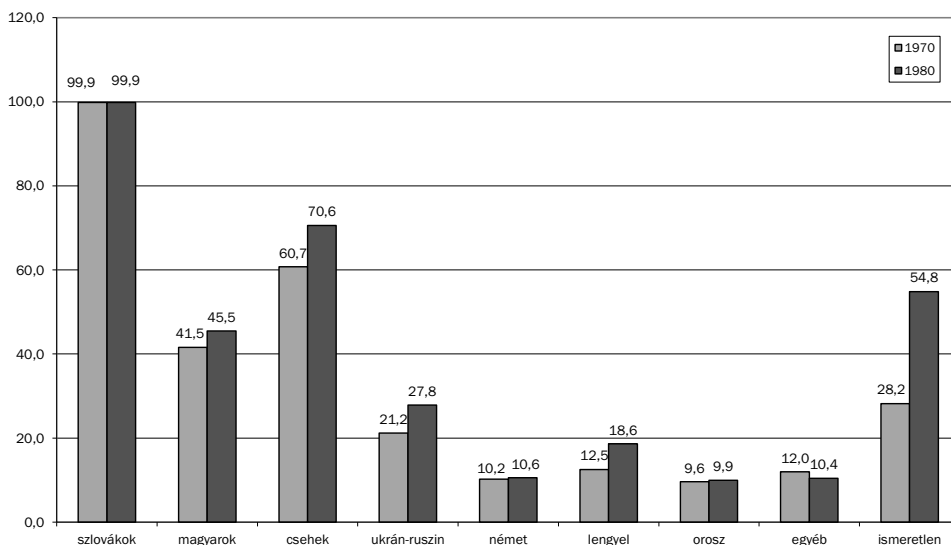
3.3. Települések

A továbbiakban a szlovákiai nemzetiségek megoszlását, jelenlétét, illetve a városokban élő nemzetiségek arányának alakulását vizsgáljuk a településeken.

Első megközelítésben azt vizsgáljuk meg, hogy az egyes nemzetiségek hány településen milyen arányban voltak kimutathatók az egyes településeken (azaz azokat a községeket vesszük tekintetbe, ahol legalább egy személy élt az egyes nemzetiségek tagjai közül). Azért vizsgáljuk elsődlegesen ezen községek arányának (és nem számának) alakulását, mivel a községek száma a két népszámlálás között jelentősen csökkent, és számuk növekedése vagy csökkenése nem feltétlenül jelent tényleges változást is. Általános trendként megfigyelhető, hogy a nemzetiségek által lakott települések aránya növekedett. Abszolút számban ez nem minden nemzetiségnél mutatkozik, mivel a települések száma időközben apadt.

A szlovák nemzetiségűek csaknem minden településen éltek, 1970-ben 3, 1980-ban 1 lakott településen nem élt szlovák lakos (1 település lakatlan). A magyarok által lakott községek aránya 41,5%-ról 45,5%-ra, a cseheké 60,7%-ról 70,6%-ra, az ukránoké 21,2%-ról 27,8%-ra, a németeké 10,2%-ról 10,6%-ra, a lengyeleké 12,6%-ról 18,6%-ra, az oroszoké 9,6%-ról 9,9%-ra gyarapodott, az egyéb nemzetiségűeké 12,0%-ról 10,4%-ra apadt. Csaknem megduplázódott az ismeretlenek aránya 28,2%-ról 54,8%-ra.

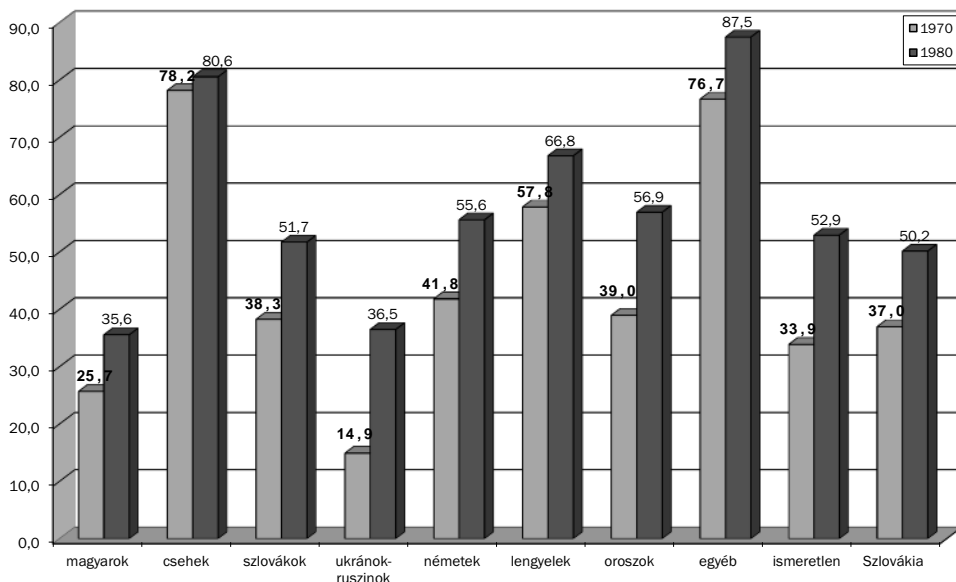
6. ábra. A nemzetiségek által lakott községek aránya 1970, 1980, %

3.3.1. Urbanizáltsági fok

A továbbiakban nézzük meg, hogy az egyes nemzetiségek milyen arányban élnek falvakban, ill. városokban. Az egyes nemzetiségekhez tartozó lakosságot nem a helységek jogi értelemben vett besorolása alapján tekintjük falvakban, illetve városokban élőknek, hanem az 5000 fő alatti, illetve 5000 fő feletti településeket tekintjük statisztikailag falvaknak, illetve városoknak. Szlovákiában 1970-ben a lakosság 37,0%-a, 1980-ban 50,2%-a élt városokban. Tömegével épültek a városokban a panellakások, másrészt a települések összevonása révén jelentős számú lakost „nyertek” a városokhoz csatolt falvak lakosságával. Ezek az intenzív változások az évtized nagymértékű városodási folyamatait szemléltetik.

7. ábra. A városokban élő népesség aránya nemzetiség szerint 1970, 1980, %

Az egyes nemzetiségeknek az országhoz viszonyított alul-, illetve felülurbanizáltsága igencsak különbözött. Amennyiben eltekintünk az egyéb kategóriába soroltaktól, akkor legurbanizáltabbak, legnagyobb arányban éltek a városokban a csehek. Ez a csehszlovák társadalomfejlődés múltbeli sajátosságaira vezethető vissza.⁹ Az országos értéktől kissé magasabb a szlovákok körében a városlakók aránya (38,3%, ill. 51,7%). De egyes kis létszámú szórványnemzetiségek tagjai is az országosnál magasabb arányban élnek városokban: németek(41,8% ill. 55,6%), lengyelek (57,8% ill. 66,8%), oroszok (39,0%, ill. 56,9%). A németek évszázadokon keresztül magasabb arányban éltek a többi nemzetiségnél a városokban, a többi szórványkisebbség esetében inkább egyfajta városok felé irányuló migráció a jellemző.

A legalacsonyabb urbanizáltságú nemzetiség az ukránok-ruszinok (14,9%, ill. 36,5%), akik az ország egyik legelmaradottabb térségében éltek s ez tükröződik településszerkezetükön is. A magyar lakosság alulurbanizáltságának szintén történelmi okai vannak.¹⁰

A nemzetiségek urbanizáltsági fokáról, városokban, illetve falvakban élők aránya szerinti megoszlásuknál még árnyaltabb képet kapunk, ha egy pillantást vetünk a nemzetiségek települések nagyságcsoportjai szerinti megoszlásának mintázataira (F3. És F4. táblázatok).

9 A csehszlovák állam kialakulása után Csehországból Szlovákiába jelentős számban érkeztek értelmiségiek: zömmel hivatalnokok, tanárok, művészek, akik elsősorban városokban telepedtek le. A szlovák állam időszakában számuk csökkent, de a háborút követő években újra emelkedett.

10 Az első világháborút követő néhány évben az országot elhagyó magyarok jelentős része városi polgár volt, továbbá a csehszlovák érában a magyarlakta területek városainak fejlődése messze elmaradt az északabbra található városokétól.

3.3.2. Etnikai térszerkezet

A továbbiakban az egyes nemzetiségek települések szerinti etnikai térszerkezetét vizsgáljuk meg. Elemzésünknel az etnikai térszerkezet vizsgálatánál korábban alkalmazott kategorizációt alkalmazzuk.¹¹ Az általunk vizsgált nemzetiségeket 2 csoportba osztjuk. Az elsőbe tartoznak azok, amelyek az etnikai térszerkezet teljes spektrumával rendelkeznek, azaz valamennyi kategóriába tartoznak olyan települések, ahol ezek a nemzetiségek élnek. Ebből a szempontból az első kategóriába csak 3 nemzetiség sorolható: a szlovákok, magyarok és az ukrán-ruszinok. A 2. csoportba azok a nemzetiségek tartoznak, amelyeknek torz az etnikai térszerkezete, azaz jobbra csak szórványjellegű településeken élnek, esetleg néhány további településen élnek még kisebbségben.

A 3. táblázat adataiból láthatjuk, hogy a szlovákokon kívül a többi nemzetiség által lakott települések többségén az egyes nemzetiségek aránya kisebb, mint 10%, és a lélekszámuk kevesebb, mint 100 fő. A szlovákok esetében az ilyen települések aránya 1970-ben 5,2%-ot, 1980-ban 5,7%-ot tett ki. A magyarok által lakott települések többsége ebbe a csoportba tartozott (57,2%, ill. 58,7%). A többi nemzetiség közül még az ukránok-ruszinok aránya a legkedvezőbb: a szórványtelepüléseknek ebbe a csoportjába az általuk lakott helységek 75,5%-a, ill. 80,7%-a volt. A további nemzetiségek által lakott településeknek több mint 90%-a tartozik ebbe a településcsoportba.

Láthatjuk továbbá, hogy a szórványjellegű települések másik kategóriájába, ahol az egyes nemzetiségek aránya ugyan kisebb, mint 10%, de lélekszámuk magasabb, mint 100 fő, a településeknek egy viszonylag csekély része található: arányuk legmagasabb a csehek (3,0, ill. 3,5%) és a magyarok esetében (1,6%, ill. 2,1%). A többi nemzetiségek tagjai még ennél is kisebb arányban élnek ezeken a településeken.

Olyan településekkel, ahol az egyes nemzetiségek enyhe kisebbségben élnek, már nem minden regisztrált nemzetiség rendelkezik. Az általunk vizsgált nemzetiségek közül a lengyelek által lakott községek egyikében sem haladja meg arányuk a 10%-ot. Azoknak a településeknek az aránya, ahol az egyes nemzetiségek enyhe kisebbségben (10–30%) élnek, legmagasabb az ukránok-ruszinoknál (8,3%, ill. 7,0%) továbbá a szlovákoknál (6,5%, ill. 6,2%), a magyaroknál (2,7%, ill. 3,1%), és az oroszoknál (2,7%, ill. 1,1%). Arányuk meghaladja az 1%-ot a németeknél (1,6%, ill. 1,4%). A csehek által lakott helységek közül csak igen kis számú település tartozik ebbe a kategóriába (5, ill. 1 helység) ebből adódóan arányuk is elenyésző (0,3%, ill. 0,1%).

Olyan településeken, ahol a vizsgált nemzetiségek aránya 30% és 50% között mozgott 1970-ben 5, 1980-ban már csak 4 nemzetiség osztozott. A szlovákokon, (4,0%, ill. 4,1%) magyarokon (4,2%, 4,0%), az ukránokon és ruszinokon, (5,8%, ill. 4,1%) és oroszokon (1,1, ill. 1,0%) kívül 1970-ben még a németek aránya haladta meg 4 településen a 30%-ot (1,3%). Nagy valószínűséggel az orosz nemzetiségű településeken ukránok és ruszinok egy nem elhanyagolható része oroszoknak vallotta magát.

Azokhoz a nemzetiségekhez, melyek valamely településen többséget alkotnak, 3 nemzetiség tartozik: a szlovákokon kívül a magyarok és az ukrán-ruszinok.

Az enyhe magyar többségű települések aránya 12,1%, ill. 11,4%. A szlovákok által hasonló arányban lakott települések 4,1, ill. 4,3%, az ukránok és ruszinok 7,5%-a, ill.

¹¹ Lásd 2.1. pont

3. táblázat. Szlovákia nemzetiségei által lakott helységek megoszlása a települések etnikai jellege szerint 1970, 1980, %

A települések etnikai jellege	>0 és <100 fő és <10%		>=100 fő és <10%		10-30%		30-50%		50-80%		80% felett	
	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980
Nemzetiség												
Magyarok	57,2	58,7	1,6	2,1	2,7	3,1	4,2	4,0	12,1	11,4	22,2	20,8
Csehek	96,8	96,5	3,0	3,5	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Szlovákok	5,2	5,7	0,7	0,9	6,5	6,2	4,0	4,1	4,1	4,3	79,4	78,8
Németek	95,9	96,9	1,3	1,7	1,6	1,4	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Lengyelek	99,7	99,6	0,3	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Oroszok	94,6	97,4	1,7	0,7	2,7	1,1	1,0	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Ukránok-ruszinok	75,5	80,7	1,2	1,2	8,3	7,0	5,8	4,1	7,5	5,1	1,7	1,8
Egyéb	99,2	99,3	0,8	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ismeretlen	99,4	99,4	0,3	0,6	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

4. táblázat. Szlovákia nemzetiségeinek megoszlása a települések etnikai jellege szerint 1970, 1980, %

A települések etnikai jellege	>0 és <100 fő és <10%		>=100 fő és <10%		10-30%		30-50%		50-80%		80% felett	
	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980
Nemzetiség												
Magyarok	1,0	1,0	4,6	6,2	4,3	5,0	6,9	8,5	31,6	32,0	51,6	47,3
Csehek	24,9	23,6	74,6	76,4	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Szlovákok	0,1	0,1	0,1	0,1	1,3	1,2	1,7	1,4	2,9	3,3	93,9	93,9
Németek	29,9	41,7	33,7	46,1	23,0	12,2	13,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Lengyelek	85,8	82,1	14,2	17,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Oroszok	40,2	60,0	34,2	23,9	14,9	3,9	10,6	12,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Ukránok-ruszinok	8,0	8,9	13,1	22,8	14,1	13,9	13,9	20,8	43,4	25,0	7,5	8,6
Egyéb	52,4	46,3	47,6	53,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ismeretlen	85,5	72,6	11,6	27,4	2,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

A továbbiakban nézzük meg, hogy hogyan oszlanak meg az egyes nemzetiségekhez tartozók a települések etnikai jellege szerint.

A nemzetiségek által lakott helységek és az egyes nemzetiségekhez tartozók megoszlása a települések etnikai jellege szerint jelentős mértékben különbözik. A települések etnikai jellege szerint legkedvezőbb a szlovák lakosság megoszlása. 93,9 %-uk élt olyan helységekből, ahol arányuk meghaladta a 80%-ot. További 1,4%, ill. 2,9%-uk élt enyhe szlovák többségű településeken. Elhanyagolhatóan alacsony és csökkenő tendenciát mutat a szlovákok aránya azokban a helységekből, ahol arányuk kisebb, mint 50%: 3,2%, ill. 2,8%.

A szlovákiai magyarok többsége 1970-ben még minősített magyar többségű településeken élt. 1980-ra arányuk már nem érte el az 50%-ot (51,6%, ill. 47,3%). Ugyanakkor a többi kategória szinte mindegyikében a két népszámlálás között emelkedett a magyarok aránya. Az enyhe magyar többségű településeken a növekedés csak mérsékelt volt, (31,6%, ill. 32,0%). A magyar kisebbségű helységekből a magyarok aránya jelentősebb mértékben emelkedett 11,2%-ról 13,5%-ra. Jelentősen emelkedett a szórványban élő magyarok aránya is (5,6%-ról 6,2%-ra). Ezen belül a 100 főnél kisebb lélekszámú és 10%-nál alacsonyabb magyar arányú településeken élők aránya nem változott (1,0%).

Az ukrán-ruszin nemzetiségűek esetében is igen nagy mértékű szórványosodás figyelhető meg. A szórványjellegű településeken élők aránya látványosan 21,1%-ról 31,7%-ra növekedett. Jelentősen nőtt a kisebbségi településeken élők aránya is (28,0%, ill. 34,7%). 1970-ben az ukrán-ruszin lakosság többsége még olyan településeken élt, ahol statisztikailag is többséget alkottak (50,9%). 1980-ban már csak 1/3-uk (33,6%-uk) élt többségi településeken. Ebből a minősített többségi településeken élők aránya 7,5%, ill. 8,6% volt.

A többi nemzetiség közül, mint már említettük, egy sem élt többségi településeken. A németek egy nem elhanyagolható része élt 1970-ben német kisebbségű helységekből (36,4%). Arányuk az évtized végére nagymértékben csökkent (12,2%). Döntő többségük (87,8%) már szórványokban élt.

A 70-es évek elején az oroszok egynegyede (25,5%), 1980-ban már 16,1%-a élt kisebbségi településeken. A csehek körében ez az arány még kisebb, 0,6%, ill. 0,0%.¹²

Összefoglaló

Szlovákia népessége 1970 és 1980 között közel 454 ezer fővel, 10%-kal növekedett.

Az országosnál nagyobb arányban (11,4%) nőtt a csehek és szlovákok száma, a többi nemzetiség száma összességében csak igen szerény mértékben gyarapodott (0,4%). Az évtized folyamán jelentősen módosult a lakosság településszerkezeti összetétele. Közel felével (49,2%-kal) emelkedett a városi népesség aránya, a falusi népességé jelentősen visszaesett (13%-kal). 1980-ban a lakosság többsége már városokban élt. A többségi nemzetiségek városodása messze meghaladta a nemzeti kisebbségeket. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy az egyes nemzetiségek etnikai térszerkezete

¹² 1980-ban egy cseh kisebbségű településen 27-en vallották magukat cseh nemzetiségűnek. Ez a csehek 0,047%-a volt.

is jelentősen módosult. A nemzeti kisebbségek településszerkezetét erősödő szórványosodás jellemezte, azaz a nemzetiségek aránya növekedett a szórványjellegű településeken, s csökkent a többségi településeken élők aránya. Ez a folyamat a kisebb lélekszámú nemzetiségeket nagyobb mértékben érintette a nagyobb népességszámú nemzetiségeknél.

Irodalom

- Gyurgyík László: A szlovákiai magyar lakosság demográfiai változásai 1949 és 1963 között, különös tekintettel a népmozgalmi folyamatokra In: Hushegyi Gábor (szerk.): *Magyarok a sztálinista Csehszlovákiában 1948–1963*. Pozsony/Bratislava, Hagyományok és Értékek Polgári Társulás, 2011, 26–41. p.
- Historický lexikon obcí Slovenskej republiky 1970–2001*. Bratislava, Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2003.
- Statistický lexikon obcí ČSSR 1982*. Díl 2. Praha, SEVT, 1984.
- Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov k 1.12.1970 za obce a ich časti* (é.n.)
- Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov k 1.11.1980* (é.n.)

FÓRUM Társadalomtudományi Szemle, XVIII. évfolyam 2016/4, Somorja

F1. tábla. Szlovákia nemzetiségeinek kerületek szerinti megoszlása, 1970

Nemzetiség	Szlovákia összesen	%	Pozsonyi kerület	%	Nyugat-szlovákiai kerület	%	Közép-szlovákiai kerület	%	Kelet-szlovákiai kerület	%
Magyarok	552006	12,2	16038	5,2	357665	22,7	88147	6,3	90156	7,2
Csehek	47402	1,0	11009	3,6	13454	0,9	14031	1,0	8908	0,7
Szlovákok	3878904	85,5	274790	89,8	1203722	76,2	1293384	92,3	1107008	88,5
Ukránok-ruszinok	38960	0,9	363	0,1	257	0,0	312	0,0	38028	3,0
Oroszok	3278	0,1	413	0,1	229	0,0	218	0,0	2418	0,2
Lengyelek	1058	0,0	150	0,0	251	0,0	330	0,0	327	0,0
Németek	4760	0,1	1104	0,4	312	0,0	2736	0,2	608	0,0
Egyéb	4377	0,1	1738	0,6	991	0,1	761	0,1	887	0,1
Ismeretlen	6545	0,1	327	0,1	2113	0,1	1736	0,1	2369	0,2
Összesen	4537290	100,0	305932	100,0	1578994	100,0	1401655	100,0	1250709	100,0

F2. tábla. Szlovákia nemzetiségeinek kerületek szerinti megoszlása, 1980

Nemzetiség	Szlovákia összesen	%	Pozsonyi kerület	%	Nyugat-szlovákiai kerület	%	Közép-szlovákiai kerület	%	Kelet-szlovákiai kerület	%
Magyarok	559490	11,2	18731	4,9	362675	21,5	86689	5,7	91395	6,5
Csehek	57197	1,1	12126	3,2	17631	1,0	16343	1,1	11097	0,8
Szlovákok	4317008	86,5	344637	90,6	1298060	77,1	1415801	92,9	1258510	89,7
Ukránok-ruszinok	36850	0,7	539	0,1	408	0,0	418	0,0	35485	2,5
Oroszok	2410	0,0	381	0,1	287	0,0	209	0,0	1533	0,1
Lengyelek	2053	0,0	247	0,1	490	0,0	610	0,0	706	0,1
Németek	2918	0,1	872	0,2	311	0,0	1354	0,1	381	0,0
Egyéb	2898	0,1	1332	0,4	721	0,0	334	0,0	511	0,0
Ismeretlen	10344	0,2	1394	0,4	3308	0,2	3008	0,2	2634	0,2
Összesen	4991168	100,0	380259	100,0	1683891	100,0	1524766	100,0	1402252	100,0

F3. táblázat. A helységekben élő népesség száma a helységek nagyságcsoportjai és nemzetiség szerint, 1970

Nagyságcsoportok	Szlovákia összesen	Szlovákok	Magyarok	Csehek	Ukránok-ruszinok	Németek	Oroszok	Lengyelek		Egyéb	Ismeretlenek
1-199	27897	23568	1520	55	2604	1	133	3	0	13	
200-499	303003	258789	29664	842	11886	464	800	41	29	488	
500-999	697357	572164	109400	1833	11246	748	436	97	282	1151	
1000-1999	904961	765157	131258	2853	3167	704	142	130	271	1279	
2000-4999	926372	775487	138515	4765	4251	853	490	175	439	1397	
5000-9999	391705	326954	57620	4835	871	211	141	116	439	518	
10000-19999	317722	275504	34170	5194	1610	315	185	89	255	400	
20000-49999	517896	473598	28005	12271	1902	274	332	191	679	644	
50000-99999	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
100000 felett	450377	407683	21854	14754	1423	1190	619	216	1983	655	
Összesen	4537290	3878904	552006	47402	38960	4760	3278	1058	4377	6545	

F4. táblázat. A helységekben élő népesség száma a helységek nagyságcsoportjai és nemzetiség szerint, 1980

Nagyságcsoportok	Szlovákia összesen	Szlovákok	Magyarok	Csehek	Ukránok-ruszinok	Németek	Oroszok	Lengyelek		Egyéb	Ismeretlenek
1-199	31393	26627	1873	94	2557	0	139	10	1	87	
200-499	251267	209910	30489	768	8942	158	267	54	23	633	
500-999	570284	466210	90569	2002	9085	383	510	165	118	1308	
1000-1999	804291	679358	117740	3389	1459	497	50	229	200	1494	
2000-4999	830734	702571	119898	4868	1361	257	72	224	404	1346	
5000-9999	374260	304555	60160	3565	4545	182	218	218	457	688	
10000-19999	545659	464235	70241	8012	1148	233	132	275	1168	1192	
20000-49999	582822	528534	38650	9979	3364	153	209	333	1183	1183	
50000-99999	417831	402870	3069	8205	2150	111	236	177	724	724	
100000 felett	582627	532138	26801	16315	2239	944	577	368	1689	1689	
Összesen	4991168	4317008	559490	57197	36850	2918	2410	2053	5967	10344	

LÁSZLÓ GYURGYÍK

CHANGES IN THE MUNICIPAL STRUCTURE OF NATIONAL MINORITIES IN SLOVAKIA, ACCORDING TO THE 1970 AND 1980 CENSUSES

This study examines the 1970 and 1980 census data of municipalities of Slovakia inhabited by national minorities. The data rows of the two censuses related to national minorities could not be examined earlier as they only became available in the years following the turn of the millennium. The data series, besides those concerning the seven national minorities of Slovakia (Czechs, Slovaks, Ukrainian-Ruthenians, Russians, Polish, Hungarians, Germans), also contain data on other national minorities and those with unknown national identity. In this study we analyse data broken down by administrative units (counties, districts), municipality sizes, proportion of national minorities, and the number of members belonging to the individual minority communities. We examine the changes in the consolidated municipal data rows of majority and minority, as well as the changes in the data of the individual national minorities separately. Based on the analysed data, we can see the modifications of the ethnic spatial structure in the reviewed period in Slovakia. For better understanding, the changes taking place over the decades are further detailed by graphs and charts.